

O SPROBLEMATIZOVANÍ RUSSELLOVÝCH „PROBLÉMOV FILOZOFIE“ V SLOVENSKOM PREKLADE

BERTRAND RUSSELL: Problémy filozofie. Bratislava, P and K 1992, 115 s. Preložil V. Čunderlík.

Záujem našich prekladateľov a vydavateľstiev o dielo B. Russella je zarážajúco vlašný. Do r. 1991 sa v slovenčine zjavilo iba niekoľko ukážok z jeho monografie *Ludské poznanie: jeho rozsah a hranice* (7 kapitol tretej a 4 kapitoly siedmej časti), uverejnených v preklade V. Thiebena v deviatom zväzku známej *Antológie z diel filozofov*, ktorý vyšiel r. 1968 pod titulom *Logický empirizmus a filozofia prírodných vied* (pozri [1], 41-131). Povážlivý nepomer medzi rozsahom nášho prekladateľského výkonu a rozsahom i dosahom Russellovho diela sa pokúsil trochu zmierniť V. Čunderlík. Na sklonku r. 1992 sa na pultoch niektorých kníhkupectiev zabelela nenápadná, 115-stránková brožúra s titulom *Problémy filozofie* – Čunderlíkov preklad Russellovej knižky *The Problems of Philosophy*, ktorá uzrela svetlo sveta r. 1912 a len do roku 1948 vyšla v dvadsiatich vydaniach.

B. Russell sa v nej zaoberá prevažne problémami teórie poznania, z ktorej príležitostne odbočuje do niektorých oblastí ontológie a dejín filozofie – tento tematický rámec čiastočne prekračuje iba v poslednej, pätnástej kapitole, kde uvažuje o hodnote filozofie. Russellove *Problémy filozofie* sú dnes už klasickým, no ešte vždy výborným úvodom do analytickej teórie poznania (podnetné sú i diskutabilnejšie pasáže), ktorý možno s patričnými doplnkami a sprievodným popularizujúcim výkladom účinne využiť aj v úvodných kurzoch filozofie na vysokých školách i gymnáziách. Slovenský preklad vydalo vydavateľstvo s ťažko dešifrovateľným názvom *P and K* a zrejme čírou náhodou práve v roku, v ktorom uplynulo okrúhlych 80 rokov od prvého vydania anglického originálu. Záujemci o filozofickú literatúru a najmä o filozofiu XX. storočia ich vydanie určite uvítali. Pozrime sa, či slovenský preklad splnil ich očakávanie.

V tomto článku sa sústredím najmä na preklad Russellovej knižky, jej obsahom sa budem zaoberať len okrajovo a iba v súvislosti s problémami vynútenými jej prekladom. Pri hodnotení slovenského prekladu sa budem opierať o český preklad [2] Zdenka Smetáčka z roku 1927 a nemecký preklad [4] Amethe Zeppelinovej, ktorý vyšiel vo Viedni r. 1950. Musím s poľutovaním konštatovať, že anglický originál som nemal k dispozícii – v knižniciach, ktoré mi boli dostupné, sa mi ho nepodarilo nájsť. Moju trúfalosť posudzovať preklad bez jeho konfrontácie s originálom ospravedlňuje skutočnosť, že si budem všimáť prevažne tie stránky a kvality prekladu, ktoré možno hodnotiť už na základe jeho porovnania s českým a nemeckým prekladom, niektoré dokonca aj bez nich. Názor na oprávnenosť a opodstatnenosť takého hodnotenia nech si čitateľ urobí po prečítaní tohto článku.

1. Na čitateľa, ktorý sa pozornejšie začíta do slovenského prekladu Russellovej knižky, už po dvoch-troch stranách doľahne dojem, že slovenský text je akýsi čudný. Keď bude v čítaní pokračovať, tento dojem sa postupne nielen utvrdí, ale mnohonásobne umocní. Skoro na každej strane zavadí o nejaký bohemizmus (podaktoré sa totiž, nanešťastie, dosť opakujú). Na niektorých miestach čitateľa zarazí neobvyklý slovosled, na iných zasa nesprávne použité predložka. Preklad sa nevyhýba ani výrazom, ktoré sa nachádzajú na periférii spisovnej slovenčiny alebo dokonca mimo nej. Textu neprospeje ani prekladateľova záľuba v zastaraných

prechodníkových a pasívnych tvaroch slovies. Nájdú sa aj štylistické schválnosti, nepatričné írečitosti, rôzne zastarané slová, archaické väzby, chyby v interpunkcii, zlé pádové prípony a pravopisné preklepy. Na ilustráciu uvediem niekoľko viac-menej náhodne vybraných ukážok z rôznych miest knihy (číslica v zátvorke označuje stranu, na ktorej sa príslušný výraz nachádza; podotýkam, že v nejednom prípade je tých strán viac).

Aby sme sa oboznámili..., prihladnime k stolu (2), celý iejže farby (2), nás, akože praktických ľudí (3), argument... veľmi zhusta používaný (5), ľazko dosažitelné (9), je možno oné niečo (9), zrúť mátohu (9), objektu podloženému... zmyslovým dátam (19), ledaže ako časť (11), hlad medzi jedným žrádlom a druhým (12), Poriadajú... svoje... viery (13), veda dospela... neuvedomelo k náhľadu (15), teplo a zvuk povstávajú z pohybov vln (15), ktorými oné vzťahy zotrávajú (18), potiaľ, pokiaľ je toho treba (19).

Akože fyzické predmety sú hmenie a blesk súčasné (19), bude pojednávané (27), o iných veciach pomimo zmyslové dáta (29), ktorý je oným „týmto takým a takým“ (33), o ňom jedná metafyzika (35), súc opýtaní, prečo (38), prekvapení až k neviere (39), otázka povstáva (40), o veci... bolo nájdené (41), beh vecí zhusta marí (42), ono často nájdené vyskytujú sa pospolu (47), novota poznatku (50), odvodzovať... to samé o Sokratovi (50), Skúsenostný jav, súc spoločným výrobkom nás (55), či už na tie veci myslíme alebo nič (55), problém povznikol pre Platóna (58), filozofi zhusta uznávali (60), pri rozvahe o Berkeleyho filozofii (53).

Deje sa teda... poznávanie obecnín (66), ktorí boli... nasledovaný (61), objaví sa nám, že (67), na univerzáli, o ktoré sa jedná (69), potrava, ktorú... hodláme pažrieť (72), zrieme červenú škvrnu (74), brat' v úvahu (78), časť úplne zaoblenej sústavy, ktorá je pravdou (79), istý rad právd už vstúpil do našej známosti (79), nazvyme (81), vyrástla z kusa intuitívneho poznania (86), spíňa oné ďalšie neurčité podmienky (88), stanovisko sa... vrtí okolo chápania (94), každú štrbinu ktorej by bolo podrobne vyskúmať (96), lysá skepsa neprípúšťa... dôvod (98), ... pochybovanie“ náležalo v pochybovaní (98), náš zmysel údivu (103) namiesto zmysel pre údiv, Ak nezmôžeme rozšíriť svoje záujmy (103), ktoré asimilujú vesmír človekom (104), láska, ktorou možno nadeliť všetkým (105) atď. atď.

Po celom preklade sú roztrúsené výrazy ako *obecný*, *obecniny*, (niekde aj *obecne* a *obecnosti*) vo význame všeobecný, všeobecniny. Namiesto opisov či deskripcií náš prekladateľ zásadne používa *popisy* (pozri [5], 156), *neopisuje*, ale *popisuje* (na ospravedlnenie treba však dodať, že príslušná norma je v súčasnosti dost' rozkolísaná), často *odpovedá* (17) v zmysle *zodpovedá*, radšej *hmatá* (16) než *ohmatáva* a skôr *čuje* (2, 12, 89) než *počuje* (obidva výrazy sú síce správne, ale v príslušných kontextoch pôsobia bizarne). Namiesto slova *predpokladajme* na niekoľkých miestach nachádzame *myslíme si* (83, 89, 90), čo skresľuje a znejasňuje autorovu myšlienku. Veci užho *nezávisia od niečoho*, ale *na niečom* (6, 24, 97, 104). Spravidla *nehovorí*, ale *povedáva o niečom* (napr. 33, 66), vo význame *predložky okrem* používa *pomimo* alebo *mimo* (5, 29, 103), slovu *vopred* dáva na s. 52 význam slova *predovšetkým*, niekedy *pozná o niečom* alebo *niečo o niečom* (4, 27, 96) a tam, kde ostatní Slováci *zistia*, že *to a to*, on *nachádza*, prípadne *vynachádza*, že *to a to* (6, 19, 67). *Marí sa mu* (67, 85, 94), keď iným sa *zdá*, rád *miesi viery* (13), podstatu so skutočnosťou (58), *poňatia* (76), *čint' výpovede* (67) a všeličo iné.

Keďže frekvencia niektorých nesprávnych výrazov je pomerne vysoká, v preklade sa na prstoch jednej ruky dajú spočítať strany bez chýb (prísnejšia korektorka by možno našla nejaké prehrešky aj na nich). Sú to napospol strany, ktoré nemajú viac ako 14 riadkov.

Naznačené nedostatky sú zväčša chybami krásy a nemožno povedať, že by veľmi ohrozovali zrozumiteľnosť textu. Nejednen čitateľ mávne nad nimi rukou, pretože pri súvislom čítaní, zameranom na obsah knihy, ich po čase zväčša prestane vnímať. Lenže k nárokom kladeným na text odbornej knihy nepatrí len zrozumiteľnosť, ale aj elementárna jazyková kultúra. Je síce pravda, že odborník na matematickú logiku nemusí byť osliujúci štylista ani znalec

a úzkoprský dodržiavateľ každej jazykovej normy, ktorú ovládajú korektorky (-ri), ale mal by si svoju neprofesionálnosť na tomto poli sebakriticky priznať a úpravu svojho textu zveriť osobe, ktorá má citlivejší prístup k rodnému jazyku. Odvaha vydavateľstva *P and K* vydať text, ktorý podľa všetkého nik neapretoval, je naozaj odstrašujúca.

2. Keby Čunderlíkov preklad mal iba „kozmetické“ nedostatky, na ktoré som poukázal v predchádzajúcej časti, sotva by som mu venoval osobitnú pozornosť. Ich rozbor je napokon záležitosťou odborného znalca slovenského jazyka, ktorý by ho mohol urobiť nielen dôkladnejšie, ale určite i kvalifikovanejšie. K napísaniu tohto článku ma primáli vážnejšie dôvody. Okrem naznačených neduhov sa v slovenskom vydaní nachádza niekoľko poľutovaniahodných vecných chýb (budem sa nimi zaoberať v nasledujúcej 3. a 4. časti) a navyše ho ťaží istá závislosť, ktorá je možno poľutovaniahodnejšia ako všetky chyby dohromady.

Nejeden čitateľ, zmätený niektorými menej jasnými miestami prekladu, skôr či neskôr začne Čunderlíkov preklad porovnávať s originálom alebo prekladom do iného jazyka. Ako som už naznačil, anglická verzia je u nás – aspoň v Bratislave – prakticky nedostupná, ale v niektorých knižniciach sa nájde Smetáčkov český preklad. Čitateľ, ktorý začne porovnávať Čunderlíkov preklad so Smetáčkovým, už po prečítaní niekoľkých odsekov zistí, že slovenský preklad je výsledkom dojímavej česko-slovenskej spolupráce, v ktorej slovenská strana vykazuje podozrivo vysoký stupeň závislosti od českej. Prezrádajú to najmä Čunderlíkove preklady viet s náročnejšou architektonikou. Všimnime si niekoľko ukážok z Čunderlíkovho a Smetáčkovho prekladu.

V. Č. (s. 28): „Ale takéto výroky, hoci mi aj dávajú poznať pravdu o farbe, nedávajú mi poznať pravdu samu nijako lepšie, ako som ju poznal skôr; pokiaľ sa jedná o poznanie farby samej, ak ho kladiem proti poznaniu právd o nej, poznám pravdu dokonale a úplne, ak ju vidím, a žiadne poznanie jej samej nie je ani teoreticky možné.“

V. Č. (s. 40): „Otázka, ..., znie: „Súčasť nájsť, že dve veci sú často združené, a ak nie je známeho prípadu, že by sa jedna vyskytla bez druhej, dáva vyskytnutie jednej z obidvoch v novom prípade nejaký dobrý dôvod k očakávaniu druhej?“...“

V. Č. (s. 46): „Práve pri príležitosti jednotlivých skúseností sa dozvedáme o obecných zákonoch, ktorých príkladom sú zväzky oných skúseností.“

V. Č. (s. 52): „...subjekt, o ktorom hovorím, vystupuje aspoň v dvoch vlastnostiach, z ktorých jedna je vytýčená, aby mu mohla byť dôrazne prisúdená.“

Z. S. (s. 48): „Ale takéto výroky, trebaže mi dávajú poznávaní pravdy o barve, nedávajú mi poznati barvu samu nijak lépe, než jsem ji znal dříve; pokud běží o poznání barvy samé, stavím-li je proti poznání pravd o ní, znám barvu dokonale a úplně, vidím-li ji, a žádné další poznání jí samé není ani teoreticky možno.“

Z. S. (s. 65): „Otázka, ..., jest: „Bylo-li shledáno, že dvě věci jsou často sdruženy, a není-li znám žádný případ, že by se jedna vyskytla bez druhé, dáva vyskytnutí jedné z obou v novém případě nejaký dobrý důvod k očekávání druhé?““

Z. S. (s. 73): „Právě u příležitosti jednotlivých zkušeností se dovidáme o obecných zákonech, jejichž příkladem jsou svazky oněch zkušeností.“

Z. S. (s. 80): „...subjekt, o němž mluvím, vystupuje alespoň ve dvou vlastnostech, z nichž jedna jest vytčena, aby mu byla důrazně prisouzena.“

V. Č. (s. 78): „V skutočnosti sú pravda a omyl vlastnosti vier a tvrdení: preto by svet zo samej hmoty, lebo by neobsahoval ani vier ani tvrdení, tiež neobsahoval ani právd ani omylov.“

V. Č. (s. 90): „Z toho, čo bolo povedané, jasne plynie, že ako pri poznaní intuitívnom, tak aj pri poznaní odvodenom, predpokladajúc, že intuitívne poznanie býva vierohodné priamo úmerne so stupňom svojej evidencie, bude tu odstupňovanie čo do vierohodnosti od existencie prostých zmyslových dát a jednoduchších logických a aritmetických právd, ktoré sa dajú pokladať za celkom isté, až k súdom, ktoré sa javia byť iba sotva pravdepodobnejšie ako ich opak.“

V. Č. (s. 103): „Získava sa, ak je túha po poznaní v činnosti sama, štúdiom, ktoré si nepraje vopred, aby jeho predmety mali tú či onú pečať, lež prispôbuje samé seba znakom, ktoré vo svojich predmetoch nachádza.“

Pozoruhodný súzvuk, len škoda, že hlas slovenčiny znie v ňom tak falošne a hlboko pod úrovňou svojich možností. Určite by sme ešte žili v starej, dobrej ČSFR, keby sa boli hlasy slovenských a českých politikov tak málo rozchádzali počas rokovania o budúcnosti federácie. Nepoznáam presnú mieru závislosti slovenského prekladu od českého, nepochybujem však o tom, že je pohoršujúco vysoká. Aby čitateľa netrápili prípadné pochybnosti o genealógii prekladu, náš prekladateľ na dôvažok preložil aj Smetáčekov úvod a jeho poznámky k Russellovmu textu a tento prídavok veľkoryso poctil svojím menom (kvôli spravodlivosti treba dodať, že poznámok nie je veľa a všetky sú pomerne krátke). Vo svojom úvode V. Čunderlík podáva túto anamnézu súčasnej slovenskej filozofie:

„Naše filozofické prostredie je vplyvom pozitivistických teórií príliš skeptické. Je naklonené považovať mienenia odporujúce týmto teóriám, napríklad vieru v transcendentný dosah pravdy a podobne, za púhe myšlienkové dobrodružstvá a nie za hájiteľné a solídne filozofické názory. Mohli by sme paradoxne riecť, že sa mu napriek všetkej jeho exaltovanej pochybovačnosti dogmatickej nedostáva skepsy iného druhu – metodickej.“

Slovenskému čitateľovi, ktorý sa pri čítaní uvedenej pasáže pozastaví nad Čunderlíkovou pochybne zasvätenou znalosťou pomerov, panujúcich v našej filozofii, si dovoľím aj v tejto súvislosti pripomenúť, že náš prekladateľ sa mu „roku Pána tisíc deväťsto deväťdesiateho druhého“ (s. VI) prihovára slovami, ktoré adresoval Z. Smetáček r. 1927 českej filozofickej komunite (pravda, v českej mutácii). Vyzerá to tak, že naša filozofia je dnes približne tam, kde bola česká r. 1927.

3. Pravdepodobne najnáročnejšou a podľa môjho názoru priam kľúčovou kapitolou Russellovej knižky je kapitola o poznaní z bezprostrednej skúsenosti a poznaní z opisu (s. 28-36). B. Russell v nej ťaží z výsledkov svojej teórie deskripcii, konštituovanej na pozadí jazyka s určitým a neurčitým členom, ktoré slovenčina nepozná. Bez poznámok uvádzajúcich teóriu

Z. S. (s. 114): „Vskutku jsou pravda a omyl vlastnostmi věr a tvrzení: proto by svět ze samé hmoty, poněvadž by neobsahoval věr ani tvrzení, neobsahoval také pravdy ani omylu.“

Z. S. (s. 130): „Z toho, co bylo řečeno, jasně plyne, že jak při poznání intuitivním, tak při poznání odvozeném, předpokládáme-li, že intuitivní poznání jest věrohodné úměrně se stupněm své evidence, bude tu odstupňování co do věrohodnosti, od existence prostých smyslových dat a jednoduchých pravd logických a aritmetických, jež lze považovati za zcela jisté, až k soudům, které se zdají být jenom sotva pravděpodobnější než jejich opak.“

Z. S. (s. 146): „Získává se, je-li touha po poznání samotna v činnosti, studiem, které si nepřije napřed, aby jeho předměty měly ten či onen znak, nýbrž přispůsobuje sebe znakům, jež nalézá ve svých předmětech.“

deskripcií do slovenského jazykového prostredia, nepripravený čitateľ sotva pochopí, o čo v nej Russellovi ide. Tie v slovenskom preklade, samozrejme, chýbajú.

Pri čítaní tejto kapitoly som mal chvíľami vážne pochybnosti o tom, či náš prekladateľ mal originál vôbec k dispozícii, popreberal totiž všetky chyby, ktoré porobil Z. Smetáček. Nad omylmi Z. Smetáčka môžeme zhovievavo prižmúriť oči – zrejme nebol logik a Russellovu teóriu deskripcií dôvernejšie nepoznal. Navyše prekladal prvý a pri riešení jedných prekladateľských problémov mohol zanedbať iné. Lenže to, čo zanedbal Z. Smetáček, nemalo uniknúť pozornosti nášho prekladateľa, ktorý je logik a mal sa vyhnúť chybám svojho predchodcu.

Na s. 32 sa opis charakterizuje ako *veta* určitého tvaru, čo je zjavný gramatický i logický nezmysel. Aj školák vie, že výrazy ako „muž so železnou maskou“ alebo „prvý prekladateľ Russellových *Problémov filozofie* do slovenčiny“ nie sú vety. Nevie, aký výraz použil B. Russell v origináli, ale i keby to bolo slovo „sentence“ či „proposition“ (o čom veľmi pochybujem), patrilo by sa v poznámke túto vyjadrovaciu nedbalosť (ktorej sa B. Russell v iných súvislostiach občas dopúšťal) uviesť aspoň v poznámke na pravú mieru. V *Principia Mathematica* B. Russell píše o deskripciách ako o „phrases (other than propositions)“ ([6], 67), z čoho je zjavné, že to nie sú vety, ale výrazy iných sémantických kategórií. Anglické „phrases“ by sme azda najpriliehavejšie mohli preložiť slovom „zvraty“, alebo všeobecnejším a preto menej výstižným slovom „výrazy“ (nemecká prekladateľka použila slovo „Ausdruck“, pozri [4], 53).

Opisujeme nielen rôzne fyzické a mentálne entity, ale aj jazykové výrazy, napr. vety či výroky a iné ideálne objekty. Medzi opisom výroku a opísaným výrokom je však významný logický, gramatický a sémantický rozdiel. Postrehne ho aj čitateľ, ktorý nepozná Russellovu teóriu deskripcií. Opis výroku nie je výrok (patrí do inej sémantickej kategórie) a rozumieť takému opisu ešte neznamená vedieť, ktorý výrok vlastne opisuje. Kto vie, ktorý výrok opisuje deskripcia „prvý výrok, ktorý vyslovil V. Čunderlík po návrate z emigrácie“? Hádám ani netreba dodávať, že ten istý výrok má mnoho opisov a že na rozdiel od opisov, výrok môže byť pravdivý alebo nepravdivý.

Na s. 35, najmä v druhom a treťom odseku B. Russell uvažuje o výroku „Bismarck bol ľstivý diplomat“, o jeho deskripciách a výrokocho formy „D bol ľstivý diplomat“, v ktorých D je nejaká deskripcia Bismarcka. Významnú úlohu v úvahe zohrávajú deskripcie tvaru „výrok, v ktorom sa o skutočnom predmete, ktorý je D, tvrdí, že bol ľstivý diplomat“. Príslušný text na s. 35 je značne domotaný, lebo ani náš prekladateľ, ani jeho opora, Z. Smetáček, neprikladajú rozdielom medzi výrokmí a ich opismi patričnú dôležitosť. Vágný a problematický je hlavne zvrät „popisne vysloviť (vyjadriť) vetu“, ktorý možno interpretovať jednak doslova s dôrazom na vyslovenie *vety* (lebo v preklade sa opisy charakterizujú ako *isté vety*), jednak v zmysle „vysloviť *opis* vety“.

V prvom prípade nie je jasné, čo v danom kontexte značí príslovka „popisne“, nešpecifikuje to text ani nijaká poznámka. Oscilovanie medzi obidvoma interpretáciami zvratu „popisne vysloviť vetu“ a naznačená nejasnosť, späť s prvou interpretáciou, zahmlievajú text na s. 35 do takej miery, že čitateľ, ktorý nepozná teóriu deskripcií, sotva pochopí, čo mal B. Russell na mysli. O čo jasnejší, priezračnejší je nemecký preklad! Slovenský text na s. 35 by bol zrozumiteľnejší, keby sa v ňom urobili aspoň nasledujúce korekcie:

Riadok	Pôvodný výraz	Má byť
8.	vyjadrujúcej opis	obsahujúcej opis
15.-16.	popisne vysloviť vetu	opísať vetu
19.	dá sa popisne vyjadriť veta, na ktorej ... ako	dá sa veta, na ktorej ... opísať ako
25.	popisom vyjadrený výrok	opísaný výrok

Podotýkam, že navrhnuté úpravy predstavujú iba najnevyhnutnejšie minimum zmien, ktorým by bolo treba podrobiť s. 35, aby bola čitateľnejšia. Azda nezaškodí pripomenúť, že v opise sa výrok spravidla nevyjadruje, ale iba opisuje a že z jeho opisu nemusí byť vôbec zrejmé, ako vyzerá a čo sa v ňom konštatuje; preto preklad „popisom vyjadrený výrok“ pokladám za nanajvýš zavádzajúci.

4. Všimnime si teraz niekoľko ďalších meritorých nedostatkov slovenského prekladu. Na niektorých miestach sa Čunderlíkov preklad od Smetáčkovho líši (netrúfam si odhadnúť mieru odlišnosti), žiaľ, nie vždy k lepšiemu. V poslednej vete končiacej na s. 23 sa vyskytuje výraz „zotrúvajúca bytnosť“, hoci z kontextu je zrejmé, že by to mala byť „pretrúvajúca existencia“ (v Smetáčkovom preklade je „pokračujúci existence“ a v nemeckom „das fortgesetzte Dasein“).

Náš prekladateľ nerozlišuje nielen medzi bytnosťou a existenciou, ale ani medzi skutočnosťou a faktom (čo nemožno povedať o Smetáčkovi). Na s. 49 sa v 14. a 15. riadku nachádza prvá časť dlhšieho súvetia, ktorá znie takto: „Takéto generalizácie vždy zostávajú len skutočnosťami“. Jej zmysel je prinajlepšom dosť nejasný. Nielen kontext, ale i pohľad do českého a nemeckého prekladu nás ubezpečí o tom, že tu nie je reč o skutočnostiach, ale o faktoch, čiže namiesto „len skutočnosťami“ v spomenutom súvetí malo byť „len faktmi“ („pouhými fakty“ (s. 77), „nur Tatsachen“ (s. 79)). „Skutočnosť“ namiesto výrazu „fakt“ sa nachádza i v 8. riadku s. 68, 89 a snáď aj inde.

Za úplne popletený považujem preklad ťažiskovej pasáže na s. 26 (posledný odsek), v ktorej B. Russell poukazuje na dva významy slova „poznať“. V prvom zmysle „poznať“ znamená poznať nejakú pravdu a v druhom zmysle – poznať nejakú vec. Týmto významom zodpovedajú dva druhy poznania: poznanie práv a poznanie vecí. Namiesto výrazu „poznať“ v prvom význame môžeme v slovenčine použiť sloveso „vedieť“. Poznanie práv je vlastne vedenie. S významom sloves „poznať“ a „vedieť“ úzko súvisia významy výrazov „spoznať“, „spoznávať“, „poznávať“ (a ďalších), ktoré majú príbuzný, no predsa len odlišný význam.

Jemné významové odtienky medzi týmito slovesami a ich odvodeninami si náš prekladateľ buď neuvedomuje, alebo ich ignoruje a pri prekladaní siaha zvyčajne po výraze, ktorý mu práve zide na um. Preto sa v preklade nehovorí o dvoch významoch slovesa „poznať“ (čo by bolo podľa môjho názoru najadekvátnejšie), ale „spoznať“. No ani tohto slova sa náš prekladateľ nedrží dôsledne, lebo už v bode vysvetľujúcom jeho druhý význam čítame: „V druhom zmysle sa slovo „poznávať“ [teda nie „spoznať“ – P.C.] používa o poznaní vecí“. Akoby „spoznať“ a „poznávať“ bolo to isté!

Aby nevznikol dojem, že moje výhrady sú iba „neužitočným pohrávaním sa so slovami, umelkovaním rozdielov, vypichovaním špekulatívnych hníd“ ([3], 100), všimnime si dva dôsledky vyplývajúce z posledného odseku s. 26. V prvom zmysle slovo „spoznať“ by malo značiť približne to isté ako „vedieť“, čo sa prieči našej jazykovej i logickej intuícii, pretože medzi „X vie, že p“ a „X spoznáva, že p“ (v zmysle „získava poznanie, že p“) je nápadný významový rozdiel, ktorý spočíva najmä v tom, že osoba spoznáväjúca, že p, ešte nevie, že p. Obdobné významové odlišnosti sú aj medzi výrazmi „X vedel, že p“, „X spoznal (prípadne, dozvedel sa), že p“ a výrazmi „X bude vedieť, že p“, „X spozná (dozvie sa), že p“.

Preklad stotožňuje druhý význam slova „spoznať“ s významom slovesa „poznávať“ (veci), čo je tiež v rozpore s našou intuíciou, lebo „spoznať“ zvyčajne označuje náhly prechod od jedného kognitívneho stavu k druhému, kým „poznávať“ označuje skôr proces, ktorý nemusí byť vždy zavŕšený spoznaním niečoho (rozhodne nie v každom štádiu svojho priebehu). Napriek tomu, že na s. 26 sa bližšie určujú dva významy výrazu „spoznať“, na nasledujúcich stranách sa *nediferencovane* preskakuje od spoznávania k poznaniu a poznávaniu.

V kapitole o poznaní všeobecných zásad (s. 44-51) B. Russell na ilustráciu uvádza logický princíp, ktorý možno formulovať takto: Ak P implikuje Q a P, tak Q (logický zákon zodpovedajúci známemu pravidlu *modus ponens*). Čunderlíkov preklad sa značne líši od českého

i nemeckého, a to jednak tým, že sa v ňom zjavujú premenné (čo možno kvalifikovať ako istý odklon od originálu, ale nie ako vecnú chybu), jednak tým, že sa v ňom operuje s pojmom materiálnej platnosti, ktorý sa nikde nedefinuje. V českom a nemeckom preklade chýbajú premenné i materiálna platnosť. Pravdepodobne v snahe spresniť predlohu, o ktorú sa opiera, náš prekladateľ sa rozhodol text 2. odseku na s. 45 patrične upraviť. Chvályhodná snaha, ale odkiaľ má náš čitateľ vedieť, čo značí, že veta je materiálne platná?!

Keby sa na konci uvažovaného odseku s. 45 nevyskytovala zásada, že „materiálne platné vety materiálne implikujú iba materiálne platné výroky“ – ktorá má byť inou formuláciou uvedeného logického princípu – mohli by sme materiálnu platnosť skusmo definovať takto: veta je materiálne platná práve vtedy, keď má tvar „Ak P, tak Q“ a P je nepravdivý alebo Q je pravdivý výrok (čo zide na um iba čitateľovi, ktorý absolvoval kurz výrokovej logiky a náhodou si spomenie na materiálnu implikáciu). Žiaľ, z citovanej zásady vyplýva, že materiálne platná veta nemusí byť implikáciou, lebo Q materiálne vyplývajúce z výrokov Ak P, tak Q, P môže mať ľubovoľnú formu. Teda i táto cesta pochopiť zámer nášho prekladateľa vedie do závodu (vzhľadom na absenciu materiálnej platnosti v českom i nemeckom preklade veľmi pochybujem o tom, že sa nachádza v origináli). V tomto prípade by bol V. Čunderlík urobil lepšie, keby bol otrocky preložil Smetáčka.

Vzhľadom na to, že jestvujú pomery, ktoré nie sú vzťahy (napr. 2:3), a vzťahy, ktoré nie sú pomery (viac než dvojargumentovým vzťahom sa málokedy hovorí „pomery“), výraz „pomero““, vyskytujúci sa vo veľmi dôležitom tvrdení vytlačennom kurzívou v poslednom odseku s. 66, by bolo treba nahradiť slovom „vzťahov“.

Na s. 79 sa definuje koherencia a nekoherentnosť dvoch výrokov. Vymedzenie nekoherentnosti, podľa ktorého dva výroky sú nekoherentné vtedy, keď aspoň jeden z nich je nepravdivý, je očividne nesprávne – vedie totiž k sporu. Možno sa o tom presvedčiť na nasledujúcom príklade. Keďže dva výroky sú koherentné vtedy, keď „môžu byť obidva pravdivé“, výroky „V. Čunderlík býva v Austrálii“, „V. Čunderlík sa živí zostavovaním horoskopov“ sú nekoherentné i koherentné, lebo sú síce nepravdivé, ale obidva *môžu* byť pravdivé.

V Smetáčkovom preklade sa nekoherentnosť definuje ako v slovenskom. Vyjadril sa azda B. Russell tak nedbajsky?! Neviem, možno áno, za zmienku však stojí fakt, že nemecká prekladateľka sa nedala pomyliť a dva výroky (Behauptungen) definovala ako nekoherentné (widersprechend), wenn mindestens eine falsch sein muss, t. j. keď aspoň jeden *musí* byť nepravdivý, čo možno inak povedať aj tak, že vtedy, keď obidva *nemôžu* byť zároveň pravdivé. Táto definícia vyplýva napokon aj z toho, že definiens vymedzenia nekoherentnosti by mal byť negáciou definiensa, ktorým sa definuje koherentnosť.

Kostrbatú a obsahovo spornú formuláciu „nepoznáme žiadnu vetu podľa tvaru „A, ale iba A, je jeden z kandidátov, ktorí dostanú najviac hlasov““ (s. 32-33) môže čitateľ pokojne nahradiť výrazom „nepoznáme žiadnu vetu tvaru „A je kandidát, ktorý dostane najviac hlasov““. V. Čunderlík na jednej strane prebral od Smetáčka zvrät „podľa tvaru“, čo slovenskej vete neproselo, na druhej strane svojsky „spresnil“ vetu o A, ktorá vyzerá u Smetáčka takto: „A jest kandidát, který dostane nejvíce hlasů“ (s. 54) – táto veta je doslovným prekladom zodpovedajúceho textu v ([4], 54).

Napokon zopár drobností. Z poslednej vety 4. odseku s. 13 vypadol neurčitok „dospieť“, ktorý sa napája na slovo „môžeme“ v 10. riadku zdola. Bez neho veta nemá zmysel. Na s. 54-55 sa do vety vkradla poznámka, ktorá má byť pod čiarou a ktorá roztrhla vetu na dve, ďaleko od seba vzdialené časti. Poznámka je v zátvorke a začína sa na s. 54 v 6. riadku zdola slovami „Kantova vec“ a končí v 1. riadku s. 55 slovom „noumenorum“. Poznamenávam, že namiesto tohto slova Smetáček má ľudovejší výraz „véc o sobě“ (s. 83) a A. Zeppelinová „Ding an sich“ (s. 87). Nemožno súhlasiť s tým, že slovo „bielosť“ sa dá „použiť“ na rad jednotlivých vecí“ (s. 58), ktoré sú biele. Nepovieme predsa, že sneh (mlieko) je bielosť. Smetáček má „bělost“ (s. 88) a Zeppelinová „das Weiss“ (s. 93). Neviem, prečo náš prekla-

dateľ považuje slovo „idea“ za oslepujúce (s. 63), Smetáček píše len o jeho dvojznačnosti a Zeppelinová o dvojznačnosti slova „Vorstellung“.

Nemôžem sa príliš rozširovať o tom, že by bolo dobré rozlišovať medzi zmyslovými dátami (či údajmi, ako presadzujú niektoré korektorky) a zmyslovými danosťami, medzi mentálnymi (duševnými) a duchovnými entitami, medzi jednotlivinami a jednotlivosťami a že z istých dôvodov by bolo žiadúce Russellove „descriptions“ prekladať do slovenčiny termínom „deskripcie“. Ale to už sú námety na domýšľanie a precizovanie tej časti filozofickej terminológie uplatnenej v preklade Russellových *Problémov filozofie*, ktorej u nás chýba primeraná významová diferenciácia a ustálenosť. Nebolo by preto spravodlivé nášmu prekladateľovi vyčítať zanedbávanie pojmových dištinkcií, ktoré zatiaľ nenašli patričnú odozvu v našom filozofickom slovníku.

Nebudem čitateľa unúvať komplexným hodnotením Čunderlíkovho prekladu – predpokladám, že väčšina čitateľov si ho už stihla urobiť sama. Zdržanlivejším a rozvážnejším posudzovateľom odporúčam začítať sa do slovenského prekladu a sem-tam ho porovnať s českým či iným prekladom alebo originálom. Skôr či neskôr každý príde k záveru, že nedočkavosť, s akou sa vydavateľstvo *P and K* a náš prekladateľ poponáhľali preklad vydať, sa rozhodne nevyplatila. Jeho vydaním v hrubej, polotovarovvej podobe, s chybami, na ktoré som tu upozornil alebo ich pre nedostatok miesta ani nespomenul, V. Čunderlík preukázal B. Russellovi na Slovensku nezabudnuteľnú medvediu službu, ktorá je výrečným prejavom jeho dešpektu a ľahostajnosti k slovenským čitateľom.

Keďže nový slovenský preklad je prinajlepšom hudbou vzdialenej budúcnosti, utešme sa aspoň konštatovaním, že Čunderlíkov prekladateľský opus je pri všetkých svojich nedostatkoch, chybách a jazykových excesoch dosť zrozumiteľný na to, aby sa dal čítať, študovať a používať ako pracovný materiál pri štúdiu filozofie na vysokých školách (len treba poslucháčov upozorniť na jeho slabšie miesta). Overil som si to na FF UPJŠ v Prešove, kde som sa divou húštinou slovenského prekladu predieral s malou skupinkou poslucháčov filozofie, ktorým venujem tento článok.

Pavel Cmorej

LITERATÚRA

- [1] Logický empirizmus a filozofia prírodných vied. Antológia z diel filozofov. Bratislava 1968.
- [2] RUSSELL, B.: Problémy filozofie. Praha 1927.
- [3] RUSSELL, B.: Problémy filozofie. Bratislava 1992.
- [4] RUSSELL, B.: Probleme der Philosophie. Wien-Stuttgart 1950.
- [5] 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Bratislava 1974.
- [6] WHITEHEAD, A.N. – RUSSELL, B.: Principia Mathematica to *56. Cambridge 1964.